

Grzegorz Skalecki (biegły rewident)

Krajowa Izba Biegłych Rewidentów Regionalny Oddział w Poznaniu

Stosowanie profesjonalnego osądu i jego badanie przez biegłego rewidenta

Streszczenie

Niniejszy artykuł przedstawia definicję, znaczenie i etapy przeprowadzania profesjonalnego osądu stosowanego przy sporządzaniu sprawozdań finansowych. Autor skupia się szczególnie na rosnącym jego znaczeniu, na jego usytuowaniu w ustawie o rachunkowości [Ustawa z 29 września 1994] i innych przepisach prawnych, na jego istotnym wpływie na informacje przedstawiane w sprawozdaniach finansowych, a następnie w opiniach biegłych rewidentów badających te sprawozdania. W ciągu 20 lat istnienia i stosowania ustawy o rachunkowości, jej zapisy w tym względzie istotnie się zmieniły, przede wszystkim za sprawą wprowadzenia tzw. nieruchomości inwestycyjnych i możliwości ich wyceny w wartości godziwej, czyli kategorii należącej do profesjonalnego osądu. Zauważyć także należy, że zapisy ustawy o rachunkowości o szacowaniu (profesjonalnym osądzie) zyskały i zyskują bardzo istotnie na znaczeniu w ostatnich latach, co wynika z przeprowadzonych przez autora obserwacji sprawozdań finansowych i opinii biegłych rewidentów pod kątem wykorzystania w nich profesjonalnego osądu. Profesjonalny osąd to także dość trudna do zbadania przez biegłych rewidentów kategoria.

Słowa kluczowe

profesjonalny osąd, szacowanie, rachunkowość, sprawozdanie finansowe, badanie, audyt, opinia,

Wprowadzenie

Działalność gospodarczą jednostek cechuje obecnie coraz większa złożoność przejawiająca się w coraz większej ilości zdarzeń niestandardowych. Ujmowanie tych zdarzeń gospodarczych w księgach rachunkowych, a następnie w sprawozdaniach finansowych, zależy od profesjonalnego osądu kierownictwa jednostki i poprawności jego skwantyfikowania, czyli oszacowania. W związku z tym czytelnicy sprawozdań finansowych mają do czynienia z coraz większą ilością danych szacunkowych w sprawozdaniach finansowych i niejako sami muszą określać prawdopodobieństwo

ziszczenia się przyjętych założeń oraz wpływ tych szacunków i osądów na prezentowane liczby.

Wobec powyższych dylematów, zdaniem autora ważną kwestią jest, a jednocześnie celem niniejszego artykułu, podjęcie próby określenia znaczenia profesjonalnego osądu podczas sporządzania i badania sprawozdań finansowych w okresie od wejścia w życie ustawy o rachunkowości do obecnego roku.

Niniejszy artykuł składa się z pięciu części, począwszy od określenia istoty i znaczenia profesjonalnego osądu, poprzez wskazanie etapów procesu jego stosowania, jego wykorzystywanie przez kierownictwo jednostki do sporządzania sprawozdań finansowych, a kończąc na jego badaniu przez biegłego rewidenta i wynikach obserwacji i przeglądów sprawozdań finansowych i opinii biegłych rewidentów poczynionych przez autora artykułu pod kątem wykorzystania profesjonalnego osądu.

1. Istota i znaczenie profesjonalnego osądu w rachunkowości

Rachunkowość jest narzędziem do zgodnego z rzeczywistością rozliczenia się podmiotu gospodarczego z jego wewnętrznymi oraz zewnętrznymi interesariuszami. Do wspomnianego rzetelnego rozliczania się zalicza się także przekazywanie informacji, które mają lub mogą mieć wpływ na przyszłość jednostki, na kontynuację przez nią działalności gospodarczej. Informacje te często są szacowane i pochodzą z tzw. profesjonalnego osądu przeprowadzonego przez kierownictwo jednostki gospodarczej.

Czym jest ten osąd? Według słownikowej definicji osąd [Szymczak 1978, s. 547] jest wydaniem opinii, wyroku, jest oceną o czymś lub o kimś. Można wydać go o czymś, można poddać coś osądowi, ale zawsze jest to subiektywne spojrzenie osoby dokonującej tego osądu.

Natomiast profesjonalny według Szymczaka [Szymczak 1978, s. 930] to taki, który jest specjalistą w danej dziedzinie, zajmujący się czymś zawodowo.

Zawodowy osąd jest procesem pojawiającym wtedy, gdy pojawia się niepewność i ryzyko [Zakrzewska 2012]. W rachunkowości proces ten pojawia się wtedy, gdy należy dokonać wyboru pomiędzy różnymi alternatywami czy opcjami, poprzedzony jest oceną prawdopodobieństwa ziszczenia się danych założeń, czy są one zasadne w danym czasie i sytuacji.

Decyzje podejmowane przez kierownictwo jednostki, w tym właśnie decyzje w postaci profesjonalnego osądu, mają wpływ między innymi na wielkość zatrudnienia w jednostce, jej rentowność, a idąc dalej wywierają wpływ na decyzje inwestorów,

a ich decyzje natomiast mają wpływ na rynki finansowe. Tak więc przeprowadzony proces profesjonalnego osądu może mieć wpływ na zdarzenia zachodzące w całej gospodarce.

Złożoność otoczenia gospodarczego i coraz trudniejsze decyzje do podejmowania i kwestie do rozstrzygnięcia powodują, że stosujący profesjonalny osąd, jak i go badający, powinni być odpowiednio przeszkoleni, powinni być profesjonalistami w danej dziedzinie [Zakrzewska 2012].

Jak zauważa Świerczyńska, konieczność stosowania profesjonalnego osądu to efekt stosowania MSR¹ w coraz szerszym zakresie, które oparte są na zasadach, a więc w dużej mierze na profesjonalnym osądzie. Zdarzeń gospodarczych jest tak wiele i są one tak różne i specyficzne w jednostkach gospodarczych, że nie można stworzyć reguł, albo inaczej, byłoby ich zbyt dużo, a i tak nie wyczerpywałyby pełnego katalogu możliwych zdarzeń.

Profesjonalny osąd to nie tylko kwestia stosowana w rachunkowości, także w wielu innych dziedzinach życia. Natomiast w obszarze rachunkowości osąd to kwestia dotycząca personalnie księgowych, kierownictwo spółek oraz biegłych rewidentów.

2. Etapy procesu stosowania profesjonalnego osądu

Profesjonalny osąd dokonywany jest w procesie, który posiada swoje etapy. Należą do nich [Zakrzewska 2012 oraz Świerczyńska 2011]:

1. określenie czy zdefiniowanie problemu lub sytuacji wymagającej podjęcia decyzji,
2. rozważenie kilku alternatyw do rozwiązania danego problemu,
3. rozpatrzenie konsekwencji każdej z powyższych alternatyw (ich ocena) celem otrzymania optymalnego rozwiązania,
4. właściwe udokumentowanie powyższego toku myślenia, procesu, stanowiska.

Prawidłowe postawienie celu, jakiemu ma służyć rozwiązanie problemu, jest podstawą uzyskania optymalnych wyników jego rozwiązania.

Natomiast rozważenie alternatyw daje stosującym profesjonalny osąd możliwość wyboru najlepszego rozwiązania i uniknięcia takiej sytuacji, że dokonuje się wyboru rozwiązań z zeszłych lat, pomimo zmieniających się warunków gospodarczych.

Ocena każdej z alternatyw przekłada się na jakość i wiarygodność profesjonalnego osądu, a w konsekwencji na jakość sprawozdania finansowego.

Udokumentowanie natomiast całego procesu pozwala na uzasadnienie w przyszłości podjętych w danym momencie decyzji.

¹ Pod pojęciem „Międzynarodowe Standardy Rachunkowości” autor rozumie zarówno Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, jak i Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej

3. Profesjonalny osąd w sprawozdaniu finansowym

Ustawa o rachunkowości, od samego początku jej wejścia, w życie zawiera obowiązek dokonywania szacunków (profesjonalnego osądu) dotyczących rezerw i odpisów aktualizujących wartość aktywów, które powinny być ujmowane w wiarygodnie oszacowanej wartości. Odnosi się to przede wszystkim do rezerw na świadczenia pracownicze, na przyszłe zobowiązania, na podatek odroczony oraz wszelkiego rodzaju odpisy aktualizujące wartość aktywów (np. środków trwałych, inwestycji, zapasów czy należności), a także rezerw tworzonych przez zakłady ubezpieczeń. W ciągu 20 lat istnienia i stosowania ustawy o rachunkowości, jej zapisy w tym względzie istotnie się zmieniły, przede wszystkim za sprawą wprowadzenia tzw. nieruchomości inwestycyjnych i możliwości ich wyceny w wartości godziwej, czyli kategorii należącej do profesjonalnego osądu. Zauważyć także należy, że zapisy ustawy o rachunkowości o szacowaniu (profesjonalnym osądzie) zyskały i zyskują bardzo istotnie na znaczeniu w ostatnich latach, czego wyrazem są coraz bardziej obszerne informacje opisowe tych sytuacji w sprawozdaniach finansowych. Zapisy te były od początku istnienia tej ustawy, ale teraz zyskały na wartości.

Zasady MSR [Rozporządzenie Komisji z 3 listopada 2008], które w większości są stosowane przez spółki giełdowe i ich grupy kapitałowe, na co zezwala ustawa o rachunkowości, także odnoszą się do szacunków.

W MSR 1 Prezentacja sprawozdań finansowych [Rozporządzenie Komisji z 3 listopada 2008] ujęto zapis, że w sprawozdaniach finansowych powinny być zaprezentowane zasady ujawniania informacji na temat niepewności szacunków. Jednostki powinny ujawnić informacje na ten temat i podać przyczyny ich niepewności.

Natomiast MSR 8 Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów [Rozporządzenie Komisji z 3 listopada 2008] stanowi, iż proces szacowania wymaga dokonania osądu na podstawie dostępnych i wiarygodnych informacji i dotyczy to pozycji sprawozdań finansowych, których nie można precyzyjnie wycenić, lecz tylko oszacować.

Przepisy sprawozdawcze dotyczące spółek giełdowych [Rozporządzenie Ministra Finansów z 19 lutego 2009] notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie S.A. (dalej GPW) stanowią, iż w publikowanych sprawozdaniach finansowych spółki giełdowe muszą zawierać informacje o istotnych zmianach wielkości szacunkowych, czyli pochodzących z profesjonalnego osądu kierownictwa jednostki.

Na przestrzeni ostatnich lat wiele jednostek coraz częściej odwołuje się do profesjonalnego osądu i stosowania szacunków, dając temu wyraz w sprawozdaniu

finansowym w postaci coraz obszerniejszych, z roku na rok, opisów w jakich obszarach zastosowano profesjonalny osąd, w jaki sposób dokonano szacunków i z objaśnieniem, że w razie niespełnienia się przyjętych założeń pozycje sprawozdania finansowe mogą ulec zmianie.

4. Badanie profesjonalnego osądu

W spółkach giełdowych, które publikują swoje sprawozdania finansowe, stosowanie profesjonalnego osądu jest coraz bardziej zauważalne, coraz więcej spotyka się wartości szacunkowych pochodzących z procesu profesjonalnego osądu. Badanie tych osądów jest nie lada wyzwaniem dla biegłych rewidentów przeprowadzających badanie sprawozdań finansowych. Informacje te mogą być podatne na manipulacje sprawozdawcze [Kalińska 2013]. Niewłaściwy osąd może mieć wpływ na rzetelność i wiarygodność informacji i obraz przekazywany przez sprawozdanie finansowe, co może prowadzić do wyciągania nieodpowiednich wniosków przez czytelników tych sprawozdań, w tym do nieodpowiednich decyzji podejmowanych przez inwestorów.

Kwestia badania profesjonalnego osądu zawartego w sprawozdaniach finansowych jest sprawą dość złożoną, skomplikowaną i dlatego wymaga się od biegłego rewidenta sceptycyzmu w podejściu do badania sprawozdań finansowych. Istotność tego zagadnienia potwierdzają także zapisy Międzynarodowego Standardu Rewizji Finansowej 540 Badanie szacunków [Ostaszewicz 2005, s. 511], który wskazuje procedury dotyczące badania wartości szacunkowych, które powinny być tak zaprojektowane, by zebrać odpowiednie dowody badania potwierdzające racjonalność szacunków, ich zgodność z niezależnymi szacunkami i późniejszą rzeczywistością, a także czy wybrano odpowiednie metody, porównując je z alternatywnymi metodami szacowania. Biegły rewident powinien przeanalizować literaturę w tym zakresie, zastosować możliwe podejścia alternatywne i dokonać na ich podstawie własnych szacunków, porównać te własne szacunki z dokonanymi przez kierownictwo jednostki, wyciągnąć odpowiednie wnioski i udokumentować cały ten powyższy proces.

Poza zawodowym sceptycyzmem biegły rewident powinien także zastosować swój punkt widzenia, swój zawodowy osąd do badanej kwestii. Opisane to zostało w Krajowym Standardzie Rewizji Finansowej numer 1 Ogólne zasady badania sprawozdań finansowych, który stanowi, iż zawodowy osąd biegłego rewidenta wypływa z jego wiedzy, doświadczenia i intuicji [Uchwała KRBR 16 lutego 2010].

Z przeprowadzonych prac badania obszarów, w których jednostka w sprawozdaniu finansowym stosuje profesjonalny osąd, biegły rewident powinien sporządzić notatkę

i dokładnie opisać przeprowadzone procedury badania szacunków, by mieć pewność, że wyrażana opinia jest zasadna.

Tak więc widać, że badanie szacunków nie jest kwestią prostą, a mogącą istotnie wpływać na obraz jednostki przekazywany czytelnikom przez sprawozdanie finansowe.

Jednym z celów biegłego rewidenta jest stwierdzenie i zdobycie dowodów badania na to, że osądy dokonane przez kierownictwo jednostki są zasadne i odpowiednio dokonane. Dlatego też biegły rewident musi zidentyfikować obszary, które zawierają w sobie istotne szacunki, w jaki sposób kierownictwo dokonało tych szacunków, czy korzysta wyłącznie ze swojej wiedzy czy także z wiedzy niezależnych ekspertów, jak wyglądają metody szacowania w porównaniu do poprzednich okresów, dlaczego wybrano właśnie te metody wyceny, czy są one kompletne oraz czy zakres niepewności co do kwot ujętych w sprawozdaniu finansowym został opisany i ujawniony [Kalińska 2013].

5. Wnioski z przejrzania raportów spółek giełdowych

Autor niniejszego artykułu przeprowadził przegląd sprawozdań finansowych i opinii wydanych przez biegłych rewidentów kilkunastu największych spółek wchodzących w skład indeksu WIG30 notowanych na GPW na przestrzeni ostatnich lat. Zamysłem było przejrzanie powyższych dokumentów z ostatnich 20 lat, ale GPW jest stosunkowo młoda giełdą, a wiele spółek budujących indeks WIG30 zadebiutowało na GPW w ostatnich latach mijającego okresu 20-letniego obowiązywania ustawy o rachunkowości. Przegląd ten dotyczył zawartych opisów zastosowanych szacunków w sprawozdaniach finansowych oraz ilości zastrzeżeń i uwag objaśniających dotyczących profesjonalnego osądu. Autor zauważył, iż na przestrzeni badanego okresu wzrosła liczba opinii biegłych rewidentów z uwagami objaśniającymi w kwestiach związanych z profesjonalnym osądem, jego szacowaniem i niepewnością co do jego poprawności i zgodności z przyszłą rzeczywistością. Osąd ten dotyczył przede wszystkim kwestii związanych z oszacowaniem wartości aktywów trwałych (środki trwałe, instrumenty finansowe, nieruchomości inwestycyjne i aktywa na podatek odroczony), aktywów obrotowych (wartość zapasów, dokonanie ewentualnych odpisów aktualizujących należności ze względu na prowadzone postępowania sądowe), a także co do wyceny wszelkiego rodzaju rezerw czy wartości firmy w skonsolidowanych sprawozdaniach finansowych.

Z przeprowadzonych przez autora obserwacji i przeglądów sprawozdań finansowych jako biegłego rewidenta można wysnuć wnioski, iż spółki nienotowane

na GPW także mają coraz więcej opisów dokonanych szacunków w sprawozdaniach finansowych oraz coraz więcej uwag objaśniających w opiniach z badania w kwestiach związanych z niepewnością szacunków i profesjonalnym osądem dokonanym przez kierownictwo jednostki. W związku z istniejącą niepewnością mogącą mieć wpływ na wyniki finansowe jednostek, na czytelników tych sprawozdań przetrzucono niejako podjęcie decyzji co do skutków danej transakcji.

Autor zdaje sobie sprawę, że na podstawie przeprowadzonej analizy sprawozdań finansowych nie można ekstrapolować wyników na wszystkie sprawozdania finansowe sporządzane w Polsce, ale ukazuje to pewną tendencję i zmiany jakie zachodzą w tym obszarze w rachunkowości.

Zakończenie

W niniejszym artykule autor podjął próbę wskazania, iż znaczenie profesjonalnego osądu w rachunkowości ciągle wzrasta i znajduje ono przełożenie w coraz większej ilości danych szacunkowych i opisowych prezentowanych w sprawozdaniach finansowych. Spowodowane jest to wzrostem skomplikowania rzeczywistości i życia gospodarczego, a poprzez to z coraz większymi trudnościami z ujmowaniem tych zdarzeń gospodarczych w księgach rachunkowych jednostki i w jej sprawozdaniach finansowych.

Rosnące znaczenie profesjonalnego osądu w rachunkowości w ostatnich latach prowadzi do tego, że zarówno stosujący ten osąd jak i badający go powinni posiadać wszechstronną wiedzę, nie tylko z zakresu rachunkowości, finansów, podatków i prawa, ale także często z obszaru branży, w której dana jednostka działa.

Wzrost znaczenia tego osądu wynika także z potrzeb informacyjnych odbiorców sprawozdań finansowych, którzy potrzebują coraz większej ilości informacji, które powinny być jasne i przejrzyste, a także wzbogacone o informacje opisowe i niefinansowe [Samelak 2011].

Sporządzane obecnie sprawozdania finansowe często są połączeniem zdarzeń przeszłych i przyszłych (szacunkowych) w danej jednostce, informacji finansowych i opisowych, są połączeniem rachunkowości zarządczej i finansowej, co nie było tak wyraźne na początku obowiązywania zapisów ustawy o rachunkowości w latach dziewięćdziesiątych XX. wieku. Innym słowy, jak twierdzi Samelak, rachunkowość przekształca się z rachunkowości retrospektywnej w prospektywną [Samelak 2011], a więc opartą w dużej mierze na szacunkach.

Mając powyższe na uwadze można pokusić się o stwierdzenie, że obecnie następuje nowe określenie obowiązków księgowego i biegłego rewidenta [Świerczyńska 2011].

Księgowi to nie są już osoby tylko księgujące przeszłe zdarzenia gospodarcze, ale osoby mające wpływ na kształt sprawozdań finansowych jednostek gospodarczych. Zdobyte w pracy przez księgowych i biegłych rewidentów doświadczenie może mocno pomóc w dokonywaniu profesjonalnego osądu i szacowaniu jego skutków, celem ich ujęcia w sprawozdaniach finansowych. W literaturze można spotkać się z poglądem, iż poprzez zdobywanie tego doświadczenia liczba błędów popełnianych przy profesjonalnym osądzie powinna spadać [Świerczyńska 2011].

Ale zdaniem autora nie znajdzie to odzwierciedlenia w coraz mniejszej ilości uwag objaśniających i zastrzeżeń w opiniach biegłych rewidentów, gdyż nie uda się zniwelować poziomu niepewności do takiego, by był on nieistotny dla czytelników i odbiorców sprawozdań finansowych. Tak więc, zdaniem autora, będziemy mieli do czynienia w sprawozdaniach finansowych z coraz większą rolą profesjonalnego osądu i niepewnością szacunków, jakie niesie on ze sobą, a co dalej za tym idzie, z coraz większą ilością informacji opisowych i uwarunkowanych od spełnienia się przyjętych założeń.

Bibliografia

- Kalińska, E., 2013, *Badanie istotnych osądów i wartości szacunkowych*, BDO Podatki i Rachunkowość, vol. 65, no. 3, <http://www.biuletyn.bdo.pl/biuletyn/podatki-i-rachunkowosc/BDO-Podatki-i-Rachunkowosc/Audyt/badanie-istotnych-osadow-i-wartosci-szacunkowych6122.html>, [dostęp: 15.09.2014].
- Ostaszewicz, A., Wyczółkowska, D., (red.), 2005, *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej 2005*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Samelak, J., 2011, *Kierunki zmian współczesnej sprawozdawczości finansowej*, w: Gabrusewicz, W., Samelak, J. (red.), *Kierunki zmian we współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu nr 191, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 152-159.
- Szymczak, M. (red), 1978, *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Świerczyńska, A., 2011, *Znaczenie profesjonalnego osądu w rachunkowości*, w: Gabrusewicz, W., Samelak, J. (red.), *Kierunki zmian we współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu nr 191, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 174-181.

- Zakrzewska, J., 2012, *Profesjonalny osąd jako fundament rewizji finansowej*, <http://www.account-pl.eu/publikacje/profesjonalny-osad-jako-fundament-rewizji-finansowej>, [dostęp 15.09.2014].
- Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz. U. UE L z 2008 r., nr 320, poz. 1 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazywanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim, Dz. U. z 2009 r., nr 33, poz. 259 z późn. zm.
- Uchwała KRBR nr 1608/38/2010 z dnia 16 lutego 2010 r., *Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1, Ogólne zasady badania sprawozdań finansowych*, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity, Dz. U. z 2013 r., poz. 330, z późn. zm.